

לימוד תורה ושירות צבאי

שאול דוד בוצ'קו

ספריית עץ חיים

ניתן להשיג את הספר
בישיבת "היכל אליהו"
כוכב יעקב 90622
טלפון 029972023
פקס 029972115
hesder@gmail.com
www.toraisrael.com

©

כל הזכויות שמורות למחבר
תשע"ו – 2016

חל איסור גמור לצלם מן הספר למטרות מסחריות

מותר לצלם לצורך לימוד אישי

תוכן העניינים

5	הקדמה
7	החובה ההלכתית לשרת בצבא
12	חשיבות מצוות לימוד תורה
15	להילחם או להתפלל לסייעתא דשמיא?
19	פטור תלמידי חכמים ממסים
23	אנגריא בתלמידי חכמים
25	שבט לוי ותלמידי חכמים
32	בגדרי חובת לימוד תורה
34	תכלית לימוד תורה – המעשה
37	פְּסַק הַרַמְבַּ"ם - תלמוד גדול או מעשה גדול?
39	שירות צבאי – יכול להיעשות על ידי אחרים?
42	סיכום

הקדמה

במאמר זה אעסוק בשאלה הבווערת העומדת על סדר היום: האם ראוי שבחורים ואברכים היושבים ועוסקים בתורה במסירות ובהתמדה יתגייסו לשירות צבאי, או שמא הם פטורים מכך משום שלימוד התורה שלהם עדיף ושקול כנגד כל המצוות? האם מצוות השירות הצבאי מוטלת לכתחילה על כל יהודי, או שמא לומדי תורה פטורים ממנה, שהרי יכולה היא להיעשות על ידי אחרים?

כדי למנוע אי הבנה ובלבול, וכדי שמי שאין לו כוח לקרוא את כל המאמר לא יישאר רק עם השאלה, אציין תחילה את השורה האחרונה ואת המסקנה. פעם אחת ניגש אל אבי מורי זצ"ל אחד מנכדיו, חמד של בחור, שבאמת למד תורה בצורה רצינית מאוד. מרוב ענוותנותו הוא לא שאל על עצמו אלא שאל באופן כללי, מה חושב סבו על אדם שמסור בכל נפשו ולבו ללימוד תורה, לומד כמו שצריך, מגיע מוקדם לבית המדרש, נשאר בשבתות חופשיות בישיבה, ואפילו לומד תוך כדי שהוא אוכל. ממש משתדל לא לאבד אף רגע ומקדיש את כל זמנו ומרצו ללימוד. האם גם הוא צריך ללכת לשרת בצבא? אז סבא שלו, שהבין שנכדו שואל על עצמו, ענה לו בשאלה: "האם אתה מניח תפילין כל יום?". ענה הנכד: "כן, ודאי". "אז מה ההבדל?", שאל הסבא. זאת היא התשובה: שירות בצבא הוא מצווה, כמו תפילין וכמו שאר מצוות, וגם תלמידי חכמים חייבים בה, ואף מבטלים תורה כדי לקיים אותה.

העובדה שאדם לומד תורה ומרגיש מחויב לה אינה פוטרת אותנו מלקיים את שאר המצוות. יהודי צריך ללמוד תורה, וגם חייב ללבוש ציצית, להניח תפילין, לבקר חולים, להחזיר מציאה שמצא, ואף לשרת שירות צבאי שהוא מצווה גדולה מאוד. לאחר שציינו את המסקנה נבאר ונוכיח את הדברים על הסדר.

החובה ההלכתית לשרת בצבא

נפתח בביאור מקור החובה ההלכתית להשתתף בהגנת האומה. המצווה לשרת בצבא נובעת משלושה חיובים: (א) להגן על האומה; (ב) שלא לעבור על האיסור "לא תעמוד על דם רעך"; (ג) מצוות כיבוש הארץ על פי הרמב"ן. נבאר חיובים אלה אחד לאחד:

א. ההגנה על האומה

הרמב"ם קובע שיש מצווה על מלך ישראל להילחם להגנת עם ישראל, ומגדיר אלו מלחמות נחשבות מלחמת מצווה, ואיזו מלחמה היא בגדר רשות בלבד:

אין המלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, **ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם**, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו (הלכות מלכים פ"ה, ה"א).

הרמב"ם כלל בחטיבה אחת שלושה סוגים של מלחמת מצווה, בהם "עזרת ישראל מיד צר". דבר זה תמוה לכאורה, כי בגמרא מבואר שאמנם מלחמת יהושע לכיבוש היא חובה, אך לגבי מלחמה שנועדה להגן על הגבולות מפני התקפות אויב יש מחלוקת אם היא רשות או חובה:

אמר רבא מלחמת יהושע לכבש ד"ה חובה. מלחמות בית דוד לרווחה ד"ה רשות. כי פליגי למעוטי עכו"ם דלא ליתנו עלייהו. מר קרי ליה מצוה ומר קרי ליה רשות (במה חולקים? במניעת גויים מלבוא ולתקוף את ישראל, תנא אחד קורא לה מצווה ותנא אחר קורא לה רשות) (סוטה מד, ב).

המפרשים הסבירו שלמעשה אין כל קושיה מהגמרא על הרמב"ם. שכן המחלוקת בגמרא נסבה על מלחמת מנע יזומה כלפי האויבים שעדיין אינם מאיימים, ואילו הרמב"ם התייחס למלחמת הגנה מפני איום ממשי. לדברי הרמב"ם מלחמת הגנה מפני האויבים המאיימים עלינו שווה בדרגתה לשאר מלחמות המצווה.

מדינת ישראל מצויה במצב של איום תמידי, ועל כן ברור שמלחמתנו היא מלחמת מצווה.

מי נלחם במלחמת מצווה?

מי צריך להילחם במלחמות ישראל? בפרשת שופטים (דברים כ, ה-ז) קובעת התורה כי מי שבנה בית ולא חנכו, נטע כרם ולא חללו או ארס אישה ולא לקחה פטור מהיציאה למלחמה.

המשנה (סוטה פ"ח מ"ז) מדייקת כי פטורים אלו ניתנים דווקא במלחמת רשות, אך במלחמת מצווה כולם חייבים לצאת. וכך פסק הרמב"ם:

במה דברים אמורים שמחזירין אנשים אלו מעורכי המלחמה? במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצווה הכל יוצאין ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (הלכות מלכים פ"ז ה"ד).

אנו רואים כי אין איש שפטור מההשתתפות במלחמת מצווה, ועל כן גם תלמידי ישיבה חייבים במצווה זו כפי שהם חייבים בכל שאר המצוות.

ב. לא תעמוד על דם רעך

המקור השני לחובת השירות בצבא הוא מצוות לא תעשה "לא תעמוד על דם רעך", שהיא החיוב לעזור ולסייע למי שנמצא בסכנה. וזה לשון הגמרא: "מניין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר, או חיה גוררתו, או לסטין באין עליו, שהוא חייב להצילו - תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך" (סנהדרין עג, א).

יכול הטוען לטעון שהחיוב תקף רק כשרואים בפועל את האדם המצוי בסכנה, ועל כן אין ללמוד מדין זה לענייננו. הבנה זו אינה נכונה כלל. ראשית, ברור לכול כי מדינת ישראל מצויה בסכנה מתמדת מפני אויביה המבקשים לכלותה. שנית, לדברי הרמב"ם גם אדם שאינו מתאמץ לפדות שבוי עובר על "לא תעמוד על דם רעך", והלוא השבוי אינו לפניו! וכך פוסק הרמב"ם:

פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן, ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים, שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות, והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה עובר על לא תאמץ את

לבבך ולא תקפוץ את ידך ועל לא תעמוד על דם רעך ועל לא ירדנו בפרך לעיניך, ובטל מצות פתח תפתח את ידך לו, ומצות וחי אחיך עמד, ואהבת לרעך כמוך, והצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו, ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים (הלכות מתנות עניים פ"ח ה"י).

מובא במדרש (ויקרא רבה כד, ה) שלכל דיבר מעשרת הדברות יש מקבילה בפרשת קדושים. האיסור של "לא תעמוד על דם רעך" הוא המקבילה לאיסור "לא תרצח"! התורה מתייחסת בחומרה יתרה לאדם הנמנע מלהציל את חברו. ואם ביחיד כן, על אחת כמה וכמה שבמקרה של עם שלם המצוי בסכנה החובה להשתתף בהגנת האומה מוטלת על כל אחד ואחד, ומי שמשתמט מחובה זו עובר על "לא תעמוד על דם רעך".

ג. מצוות כיבוש ארץ ישראל

לדעת הרמב"ן יש מצוות עשה בכל הזמנים לכבוש את הארץ. המצווה נלמדת מהפסוק "וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ וַיִּשְׁבְּתֶם בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ לְרִשְׁתָּ אֹתָהּ" (במדבר לג, ג):

מצוה רביעית שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן הא-ל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב, ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה. והוא אמרו להם (מסעי לג ורמב"ן שם) והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ. ונכפל כזה העניין במצוה זו במקומות אחרים ... הוראה שהייתה מצוה לא ייעוד והבטחה. וזו היא שהחכמים קורין אותה (סוטה פ"ח

מ"ו) מלחמת מצוה. וכך אמרו בגמרא סוטה (מד, ב) אמר רב יהודה מלחמת יהושע לכבש דברי הכול חובה מלחמת דוד להרווחה דברי הכול רשות. ולשון ספרי (שופטים יז, יד) וירשתה וישבת בה בזכות שתירש תשב. ואל תשתבש ותאמר כי המצוה הזאת היא המצוה במלחמת שבעי עממים שנצטוו לאבדם שני (ס"פ שופטים) החרם תחרימם. אין הדבר כן. שאנו נצטוינו להרוג האומות ההם בהילחמם עמנו ואם רצו להשלים נשלים עמהם ונעזבם בתנאים ידועים, אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות (השגות הרמב"ן לספר במצוות לרמב"ם, שכחת העשין).

כשאנו נלחמים במלחמות ישראל שנועדו להגן על עצמנו ולשמור על נחלת אבותינו, אנו מקיימים מצוות עשה של כיבוש ארץ ישראל על פי הרמב"ן.

חשיבות מצוות לימוד תורה

אחרי שראינו את גודל החובה להגן על האומה ננסה להתמודד עם הטענות שכנגד. יש שסוברים שלימוד תורה מאפשר להשתמט מהמצווה החשובה של השירות הצבאי. כדי שנוכל לשכנע שהמקורות שעליהם הם מסתמכים לא הובנו כראוי, עלינו להסביר קודם את גודל חשיבותה של מצוות לימוד התורה. זאת כדי שיהיה ברור לקורא שאין בכוונתנו למעט בחשיבות מצוות לימוד התורה, אלא להסביר שהיא אינה בלעדית.

אין ספק שמצוות לימוד תורה היא "כנגד כולם", כפי ששנו רבותינו במסכת פאה (פ"א מ"א). מצוות לימוד תורה היא מצווה מיוחדת ביותר, וכל העוסק בה קדוש ייאמר לו. כל העולם כולו לא נברא אלא כדי שיקבלו ישראל תורה, 'בראשית – בשביל התורה שנקראת ראשית, ובשביל ישראל שנקראים ראשית', ואם ישראל אינם לומדים את התורה שקיבלו מוטב היה להם שלא יקבלוה. ובאמת, מתן תורה הוא היום הגדול ביותר של האנושות ושל העולם כולו. נתינת התורה היא סיומו של תהליך בריאת העולם שהחל בששת ימי הבריאה ולא הושלם, ורק במעמד הר סיני הגיע העולם לתכליתו. אמנם אין לראות ביום מתן תורה אירוע חד פעמי שהיה ונגמר, אלא בכל יום יהיו בעיניך כחדשים' (כפי שכותב רש"י על התורה בכמה מקומות). לא קיבלנו את התורה 'פעם', לפני אלפי שנים, אלא 'היום'. בכל יום אנו מקבלים מתנה חדשה, הפתעה גדולה, קניין

חדש. בכל פעם שאנו פותחים חומש, פותחים משנה, פותחים גמרא, אנחנו צריכים לשמוח בדברים שאנו מגלים שם כאילו קיבלנו אותם עכשיו ישירות מן הקב"ה. שמעתי מאמו"ר זצ"ל: 'עשרה דורות מאדם ועד נח' – כמה פרקים בתורה מספרים על כך? חמישה פרקים בלבד. 'עשרה דורות מנח ועד אברהם', כמעט אלף שנים – כמה פרקים בתורה מספרים על כך? חמישה פרקים בלבד. לאחר מכן תולדותיהם של אברהם, יצחק, יעקב, תקופה של מאתיים ומשהו שנים, מסופרים באריכות גדולה יותר – כמה פרשיות. אבל כאשר מתקרבים אל מתן תורה, אז מספרת לנו התורה מה שקרה בכל יום מן הימים האלה. כל יום חשוב. "ביום הזה באו מדבר סיני", מה קרה בראשון בסיון, מה קרה בשני בסיון, מה קרה בשלישי בסיון, עד מתן תורה עצמו. אך למרות כל זאת אין אנו יודעים באיזה יום היה מתן תורה, אם היה זה ו' בסיון או ז' בו. חז"ל נחלקו בזה, והתורה השאירה עמימות בעניין זה, כי באמת מתן תורה הוא בכל יום. איננו יכולים לדעת מתי היה מתן תורה, כי למעשה אין זה אירוע שהיה פעם ואיננו עוד, אלא אירוע המתחדש בכל יום תמיד.

הואיל ומצוות תלמוד תורה היא מצווה יקרה כל כך, והואיל ואין משמעות לעולם בלי תורה, ממילא אפשר בקלות להתבלבל ולחשוב שאדם שלומד תורה אינו צריך לעסוק בשום דבר אחר, שהרי חיים בלי תורה אינם קרויים חיים. "וְאִתְּם הַדְּבָקִים בְּה' אֶלְקֵיכֶם חַיִּים כְּלֶכֶם הַיּוֹם" (דברים ד, ד) - אך בלי הדבקות הזאת אין אתם קרויים חיים.

אך כאן אנו נתקלים בבעיה. הרי לפעמים יש מלחמות בעולם, ועם ישראל צריך להתגונן מפניהן. איך נתגונן ונעמוד כנגד אויבינו אם רק נשב ונלמד תורה?

להילחם או להתפלל לסייעתא דשמיא?

על שאלה זו מצאנו בחז"ל מקורות שונים, מהם משמע לכאורה שבזכות לימוד התורה ניצל מן האויבים הקמים עלינו. הנה למשל, הגמרא מביאה את הפסוק שאומר יעקב אבינו ליוסף: "וְאֲנִי נָתַתִּי לָךְ שָׂכָם אֶחָד עַל אֶחָד אֲשֶׁר לְקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחָרְבֵי וּבְקִשְׁתֵּי" (בראשית מו, כב), ומסבירה כי אין הכתוב מדבר אלא בתפילה ובבקשה: "וכי בחרבו ובקשתו לקח? והלא כבר נאמר (תהלים מד, ז) "כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני"! אלא, חרבי - זו תפילה, קשתי - זו בקשה" (בבא בתרא קכג, א). וכן תרגם גם אונקלוס שם (לפי אחת הגרסאות): 'בצלותי ובעותי'. ולכאורה משמע מכאן שתפילה ובקשה יש בכוחן להכריע את האויבים ולכבוש מהם ארצות. אם האויב יורה עלינו טילים כל אשר עלינו לעשות הוא להתפלל ולומר תהלים, וכך ניצל.

אך הנה, אף שרש"י על התורה בביאור פסוק זה הביא מדרש זה, הוא לא הביא זאת כפירוש יחיד. תחילה כתב: "בחרבי ובקשתי – כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם, וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן", ורק אחר כך כתב "דבר אחר" ופירש את כל הפסוק על דרך מדרש חז"ל, ושם כתב "בחרבי ובקשתי – היא חכמתו ותפלתו". מדוע לא הביא רש"י רק את דברי המדרש? האם יעקב חגר כלי מלחמה כנגד האויבים או רק התפלל וניצח?

אלא ודאי שרש"י הבין, כפי שלימדנו רב כהנא בגמרא, ש"אין מקרא יוצא מידי פשוטו" (שבת סג, א), וחז"ל במדרש לא באו לשנות את הפשט הפשוט. גם חז"ל הבינו שיעקב אבינו חגר את כלי מלחמתו כנגד האויבים, אך רצו להדגיש שאלמלא היה מתפלל ולומד, אלמלא יחכמתו ותפלתו, לא היה יעקב אבינו גובר על אויביו. אל תחשוב שהחרב והקשת יכולים לנצח בלי הרוח, בלי התורה, בלי הסייעתא דשמיא, **אלא ניצחונותיו של האדם במלחמה הפיזית באים לו רק אם יש לו סיוע מלמעלה, ולשם כך צריך הוא ללמוד ולהתפלל.**

אנו רואים עניין זה לאורך כל ההיסטוריה. בהיסטוריה הקצרה של מדינת ישראל זכינו לניצחון מזהיר במלחמת ששת הימים, שהיה אחד הניצחונות הגדולים ביותר בתולדותיו של עם ישראל בכל הדורות מאז יציאת מצרים. בעקבות הניצחון סברו אנשים שמנהיגי המדינה ומפקדי צה"ל הם אנשים חכמים וגאונים, שהצליחו בזכות חוכמתם, היערכותם ותושייתם להביא לניצחון גדול שכזה. אשרי העם שככה לו! והנה לאחר שש שנים בלבד התרגשה על מדינת ישראל מלחמה נוספת – מלחמת יום כיפור. כמעט אותם אנשים היו ונשארו בהנהגת המדינה, ושם היה מחדל גדול. לאחר המלחמה הקימו ועדת חקירה לחקור את סיבת המחדל. בעקבות מסקנות הוועדה התפטרו כמה אנשים, והרמטכ"ל נפטר מהתקף-לב לאחר זמן כי חשב שהאשימו אותו שלא באשמתו. איך יתכן שאותם אנשים היו פעם אחת חכמים גדולים ופעם אחרת כשלו בכישלונות מחפירים? אלא האמת היא שאותם אנשים היו עם אותה החכמה. מי שלומד את מאורעות המלחמות האלה יודע

שגם במלחמת ששת הימים היו הרבה 'פשלות' לצד דברים טובים, וזה טבעם של בני אדם. אדם אינו מושלם, לעיתים נוהג בחכמה ולעיתים בטיפשות. כל אדם עלול לטעות וכל אדם אכן טועה. אז מהו, אפוא, ההבדל בין שתי המלחמות? במלחמת ששת הימים הייתה תעוזה גדולה עם עזרה גדולה מה' יתברך, ניסים ונפלאות ממש, ובזכות זה הצליחו להביס את האויב. במלחמת יום כיפור היה בתחילה פחד וקיפאון ורק לבסוף היו נסים גדולים (אגב, נסים גדולים יותר ממלחמת ששת הימים, ואכמ"ל). זה מה שאומר לנו רש"י – שני ההסברים נכונים, יש להיערך למלחמה בדרך הטבע וצריך גם סייעתא דשמיא גדולה.

אם כן עלה בידינו עד כה שמצוות תלמוד תורה היא מצווה יקרה וחשובה מאוד, וכן למדנו שכדי לנצח במלחמה צריך להתפלל וללמוד תורה, כי הניצחון תלוי בעזרתו של ה' יתברך. אמנם יש לזכור כי הקב"ה אינו מתחייב לעזור תמיד למי שמתפלל ולמי שלומד. יש לו חשבונות רבים, ולפעמים גם רשעים מצליחים ומנצחים ומשחקת להם השעה. הנה, למשל, לימדונו חז"ל על דורו של אחאב שהיה דור שטוף בעבודה זרה, אך עם זאת ניצח במלחמותיו, וזאת משום שהייתה אחדות בעם ישראל ולא היו בהם 'דילטורין' (=מלשינים). לעומת זאת דורו של דוד, שהיה דור של בני תורה, היו מפסידים במלחמות, וזאת מפני שהיו בהם בעלי לשון הרע (עפ"י ירושלמי פאה פ"א, ה"א). נוסף על כך יש להזכיר את האיסור המפורש לסמוך על הנס. חכמינו למדו איסור זה מהפסוק "לא תִּנְסוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם" (דברים ו, טז).

מסקנת הדברים עד כה היא שצריך כמובן להתפלל ולהשקיע בלימוד התורה, אך אין זה פוטר אותנו מהחיוב להילחם.

ומה לגבי תלמידי חכמים?

ישנן ראיות לכאורה מן הגמרא ומן הראשונים שתלמידי חכמים פטורים מלשאת בעול עם הציבור ופטורים מלהילחם, ואף אסור לגייס אותם למלחמה. להלן אשתדל להתייחס לכמה ראיות שכאלה ולהעמיד את הדברים על דיוקם.

פטור תלמידי חכמים ממיסים

ההבנה שלימוד תורה הוא עניין כל כך חשוב עולה מן הגמרא במסכת בבא בתרא. הסוגיה במסכת בבא בתרא (ז, ב) דנה בענייני תשלום המיסים ובשיטת חלוקתם על הציבור. עיקר הדיון נסוב סביב השאלה כיצד יש לחלק את עול המיסים באופן ההגון ביותר: "כשהן גובין – לפי נפשות גובין או דילמא לפי שבח ממון גובין?" כלומר, האם מחלקים את החיוב לפי מספר הנפשות, ומשפחה שיש בה 20 נפשות תשלם יותר ממשפחה של זוג מבוגר בלי ילדים, או אולי בודקים לאיזו משפחה יש יותר כסף והם ישלמו יותר? זהו דיון מעניין מאוד. בהמשך באה הגמרא ואומרת: ישנו מס אחד שתלמידי חכמים אינם צריכים לשלם, וזהו המס על שמירת העיר. מדוע? מפני שהם בעצמם שומרים על העיר – "רבנן לא צריכי נטירותא... מה חול שמועט מגן על הים, מעשיהם של צדיקים שהם מרובין לא כל שכן!" (שם). זה ודאי נכון! בלי חיי רוח, בלי התפתחות ולימוד תורה אי אפשר להגיע לשום ניצחון. אומר המדרש: "רבי היה שולח את ר' אמי ור' אסי שייצאו ויתקנו את ערי ישראל. היו באים אל העיר ואומרים להם: הביאו לנו את שומרי העיר. היו מביאים להם את ראשי הצבא והמשטרה, ואמרו להם: אלה שומרי העיר? אלה מחריבי העיר! אמרו להם: ומי אלה שומרי העיר? אמרו להם: אלה לומדי התורה והמשנה" (פתיחתא למדרש איכה רבה, ומופיע גם בירושלמי חגיגה פ"א ה"ז). מכאן

ראיה נוספת לכך שבזכות תלמידי החכמים החיים של האומה כולה הם בעלי ערך ומשמעות.

ואולם, אין ללמוד מדברי גמרא זו כי תלמידי חכמים פטורים משירות צבאי, משלוש סיבות:

א. תלמידי חכמים היום אינם סומכים על תורתם לשמירתם אלא מבקשים סיוע ככל האדם, וכבר קבע הרדב"ז כי תלמידי חכמים פטורים משמירה רק אם הם עצמם אינם מעוניינים בה, אך אם הם מודים שהם זקוקים לשמירה הם מחויבים בתשלומיה כשאר הציבור.¹

ב. להלכה תלמידי חכמים אינם פטורים מכל מיסי השמירה, אלא רק מחלקם. המיסים שבהם עוסקת הסוגיה הם מיסי שמירה מגנבים שכל אדם משלם להגנת עצמו - ועל זה נאמר שתלמידי חכמים בזמנם לא היו צריכים שמירה. ואולם מיסי המדינה היום אינם משמשים לצורכי היחיד (כמו שומר שנשכר

¹ שו"ת הרדב"ז ח"ב, תשנב. הרדב"ז נשאל לדעתו בנוגע למחלוקת שהייתה בירושלים: בעלי הבתים אמרו שבשל היותם עניים אין הם מעוניינים בשמירה, אך תלמידי החכמים קראו להם להעמיד שומרים ולשלם להם על אף עניותם, כי השמירה נדרשת. הרדב"ז קבע שהואיל והחכמים הודו שהם צריכים שמירה - ודאי שהם חייבים להשתתף בעול המיסים הכרוכים בה, ואין הם רשאים להטיל את התשלום רק על הציבור. הרדב"ז הוסיף ורמז כי ייתכן שיש מקום לחייב את תלמידי החכמים גם במצבים אחרים: "ואף על פי שיש טעם אחר כי מסופק אני אם יש עתה מאן דלא בעי נטירותא, איני נכנס בחקירה זו עתה כי דברי עציבו את קצת חכמים, ולכן השתיקה טובה מהדבור..."

לשמור בכניסה לבית) אלא להגנת האומה. וכך כתב החתם סופר:

ודע דלפי עניות דעתי לא קפטרי רבנן אלא ממס וחומה שהם מצד גלות ישראל בין אומות העולם... אבל שמירה כדרך שמלכות נשמרים ממלכויות אחרים גם תלמיד חכם חייב (חידושי חתם סופר, בבא בתרא ח, א).

הרב עוזיאל (משפטי עוזיאל יו"ד לט) ובעל השרידי אש (חו"מ ח"א קלח) פסקו חד משמעית שתלמידי חכמים חייבים לשלם מיסים שהם לצורך הכלל.

ג. תלמידי החכמים שבהם עוסקת ההלכה הם רק תלמידי חכמים שאפשר לומר עליהם ש"תורתם אומנותם", ולא כל מי שיושב ולומד תורה:

ודוקא תלמידי חכמים שתורתם אומנותם, אבל אין תורתם אומנותם חייבין. ומיהו אם יש לו מעט אומנות או מעט משא ומתן להתפרנס בו כדי חייו ולא להתעשר, ובכל זמן שהוא פנוי מעסקיו חוזר על דברי תורה ולומד תדיר, נקרא תורתו אומנותו (שו"ע יו"ד רמג, ב).

וכבר כתב תרומת הדשן (א, שמב) בשמו של האשרי,² שכמעט ואין הגדרה כזו בימינו:

² רבי ישראל מקרמז', מגדולי הראשונים, סבו-זקנו של בעל "תרומת הדשן".

אפשר משום דסבירא להו דהאידינא אין לנו מי שתורתו
אומנתו אפילו באותו דרך שביאר אשירי לעיל, משום
דצריך דקדוק יפה שיחזור תמיד לתלמודו כשיפנה
מעסקיו. ואין נוהרין יפה האידינא.

ומה נאמר אנו בדורנו, האם כל בחור שלומד בישיבה יכול
להתהדר בכותרת "תורתו אומנותו" - שכבר שלל תרומת
הדשן?

ונוסיף את דברי הרמ"א על דברי השו"ע שהבאנו לעיל,
המצמצמים את הגדרת "תורתם אומנותם" דווקא לפוסקי
הדור הגדולים:

רק שהוא מוחזק לת"ח בדורו שיודע לישא וליתן
בתורה, ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו
ובפסקי הגאונים, ותורתו אומנותו כדרך שנתבאר.

לסיכום, אין להיתלות בגמרא זו כדי לפטור לומדי תורה
מהחובה לשרת בצבא, מהטעמים הבאים:

א. תלמידי החכמים של היום צריכים שמירה.

ב. תלמידי חכמים אינם פטורים ממיסים לשמירת הכלל.

ג. אין כיום בחורים צעירים שאפשר להגדירם "תלמידי
חכמים".

אנגריא בתלמידי חכמים

מובא בגמרא במסכת סוטה (י, א): "דרש רבא: מפני מה נענש אסא? מפני שעשה אנגריא (עבודת המלך. רש"י) בתלמידי חכמים, שנאמר: "והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי", מאי "אין נקי"? אמר רב יהודה אמר רב: אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה" (וכל שכן תלמידי חכמים. הגהות הגרי"ב עפ"י הערוך).

גם על אברהם אבינו דורשת הגמרא דרשה דומה (נדריים לב, א, לדעה אחת): "אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו". מכאן ראייה לכאורה שאסור לתלמידי חכמים להילחם, והם צריכים להמשיך בלימודם!

אך אם כך הוא הפירוש – יש לשאול: מדוע לא נענש אברהם אבינו עצמו על שעזב את תלמוד התורה שלו ויצא למלחמה? מדוע לא נשאר אברהם ללמוד תורה וקם ויצא מיזמתו למלחמה להצלת לוט? אדרבה, לאחר מלחמה זו נאמר לו לאברהם: "אל תירא אברם שכרך הרבה מאוד!" וגם הדרשה על אסא לכאורה תמוהה, הרי מלכים רבים יצאו למלחמות, דוד נלחם, ואחאב נלחם, ויהורם נלחם, ועוד ועוד, ולא מצאנו שדרשו זאת גם עליהם. וכי רק אסא חטא בכך שעשה אנגריא בתלמידי חכמים? אתמהא!

אלא באמת פירוש הגמרא שונה. רש"י בסוטה פירש 'אנגריא' – עבודת המלך, כלומר עבודות שונות שאינן חלק מן הלחימה. את זה באמת אסור לעשות בתלמידי חכמים. יש לכבד אותם ולא להטיל עליהם עבודות כלליות. אם יש תלמיד חכם בצבא לא נטיל עליו לצבוע עצים או לסדר אבנים, שהרי לא בשביל זה הוא התגייס לצבא, ויש לכבד אותו ואת הזמן היקר שלו. הוא בא לכאן להתאמן ולהילחם כי זוהי מצווה חשובה. הן אברהם הן אסא 'עשו אנגריא בתלמידי חכמים', הטילו עליהם עבודות אחרות שאינן קשורות למלחמה עצמה, ועל כך הייתה לחז"ל ביקורת עליהם. בכל מקרה יש לזכור כי גמרא זו היא אגדה שלא הובאה להלכה ברמב"ם, וידוע שאין ללמוד הלכה מאגדות. נוכחנו לדעת שלומדי התורה אינם פטורים מלהגן על העם אלא להפך, יש ללמוד מאברהם ומכל מלכי ישראל הכשרים שלחמו בעוז כדי להגן על בני המשפחה ועל האומה כולה, וללכת בדרכם.

שבט לוי ותלמידי חכמים

רבים מנסים להוכיח מדברי הרמב"ם שתלמידי חכמים פטורים מלהילחם:

ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו? מפני שהובדל לעבוד את ה', לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, ולא נוחלין, ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל ה', שנאמר "ברך ה' חילו", והוא ברוך הוא זוכה להם, שנאמר "אני חלקך ונחלתך".

ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להיבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלקים, ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני האדם – הרי זה נתקדש קדש קדשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעוה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים, הרי דוד ע"ה אומר "ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי" (הלכות שמיטה ויובל פי"ג, ה' יב-יג).

לכאורה משתמע מכאן ששבט לוי אינו נלחם במלחמות ישראל, ושכל אדם המתמסר כל-כולו לתורה הרי הוא כשבט לוי. הוא אינו נלחם, והציבור נדרש לתת לו מתנות כדי לפרנסו.

אך באמת אין להביא מכאן ראייה כלל. הלכות אלו מפליגות בשבח הלוויים שכל עניינם בקודש הרחק ממנעמי החיים, ובמעלתו של כל אדם המקדיש את חייו לתורה. אדם המסתפק במועט, אינו רודף אחר מותרות והנאות ומסגף עצמו כדי ללמוד תורה – קדוש ייאמר לו. אך אין הוא רשאי להשתמט מקיום מצוות, ובכלל זה מהשתתפות במלחמת מצווה.

למעשה גם שבט לוי עצמו לא נפטר מכל מלחמות ישראל, ומעולם לא עלה על הדעת לומר כן. שבט לוי פטור אך ורק ממלחמת כיבוש הארץ מפני שאין לו נחלה בארץ, אבל אם אויבים מתקיפים את ישראל – ודאי שאינו פטור! דברים אלו כתובים שחור על גבי לבן בשתי הלכות שמשום מה נשכחו מהלומדים, שתי ההלכות הקודמות לאלו שהובאו לעיל:

כל שבט לוי מוזהרין שלא ינחלו בארץ כנען, וכן הן מוזהרין שלא יטלו חלק בביזה בשעה שכובשין את הערים, שנאמר לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל, חלק בביזה ונחלה בארץ. וכן הוא אומר בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם בביזה, ובן לוי או כהן שנטל חלק בביזה לוקה, ואם נטל נחלה בארץ מעבירין אותה ממנו.

יראה לי שאין הדברים אמוריי אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוה בניהם

ונתחלקה להם, אבל שאר כל הארצות שכובש מלך
ממלכי ישראל הרי הכהנים והלויים באותן הארצות
ובביזתן ככל ישראל (הלכות שמיטה ויובל פי"ג, ה' י-
יא).

הלוויים לא קיבלו חלק ונחלה בארץ ולכן לא השתתפו
במלחמת הכיבוש ובחלוקת השלל שבעקבותיה. בשאר מלחמות
ישראל הלוויים משתתפים ומקבלים חלק מהביזה כמו כולם,
ועל כן ברור שבמלחמה להגנת על ישראל מפני האויבים
שתוקפים אותו אין הם פטורים כלל. "לא תעמוד על דם רעך!"
אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה יוצאים למלחמת מצווה
(רמב"ם הלכות מלכים פ"ז, ה"ד), ובוודאי שגם שבט לוי
וכמוהו כל המקדש עצמו ולומד תורה כל חייו!

ובהמשך להלכות אלו, גם הלכה י"ג שדנה בתלמידי חכמים
אינה עוסקת כלל בהימנעות מיציאה למלחמה, אלא כל עניינה
להעלות על נס את מעלת ההסתפקות במועט. אמנם ודאי שאין
בהלכה זו הדרכה לתלמידי חכמים שלא לעבוד כלל, כי הרי
הרמב"ם עצמו אסר בצורה מפורשת לחיות מן הצדקה (הלכות
תלמוד תורה פי"ג, ה"י), אלא יש בה שבח לאותם יחידי סגולה
שמתמסרים לחיי תורה, עובדים רק כדי צורכיהם הבסיסים
ואינם דואגים כשאר בני האדם לדירה נאה, רהיטים יקרים
ויציאות לחופשה. כל עניינם לשרת את ה', וודאי שהם
הראשונים לכל מצווה, והם אינם משתמטים חס ושלום
מהשתתפות בהצלת ישראל מידי הקמים עליהם.

לפי זה מובן מדוע לא הביא הרמב"ם את דבריו אלו בהלכות מלכים ומלחמותיהם, כי כאמור אין הם עוסקים בדיני מלחמה. אלו הם דברי מוסר על ערכם של בני לוי ועל מדרגתו של כל מי שרוצה ללכת בדרכם, לחיות במועט ולהקדיש את כל חייו לעבודת השם. וכבר כתבו הגאונים בהרבה מקומות שאין לומדים הלכה מדברי אגדה. ועל כן אין לבנות בניינים הלכתיים על דברי המוסר של הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל שעניינן ויתור על נכסים.³

השתתפות הלוויים במלחמות

ואכן, לכל אורך ההיסטוריה נלחמו הלוויים עם שאר העם. להלן נביא כמה דוגמאות:

א. כשה' מצווה את משה לנקום את נקמת בני ישראל מאת המדיינים, משה מגייס את העם: "אֶלֶף לַמָּטָה אֶלֶף לַמָּטָה לְכָל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלָחוּ לְצַבָּא" (במדבר לא, ד). רש"י מביא על הפסוק את דברי חז"ל: "לרבות שבט לוי". כולם נלחמו, ואפילו פנחס בן אלעזר הכהן נלחם עמם.

ב. בני שבט לוי נמנו עם "ראשי החלוץ לצבא" שנלחמו לצדו של דוד, כמפורש בפרק י"ב בדברי הימים א: "מִן בְּנֵי הַלְוִי אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת, וַיְהוֹדְעוּ הַנְּגִיד לְאַהֲרֹן וְעַמּוֹ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים

³ כך פירש אמו"ר במאמרו "לחייב גיוסם של תלמידי ישיבה", הגיוני משה עמ' 417-402).

וְשָׁבַע מְאוֹת, וְצָדִיק נָעַר גְּבוֹר חָיִל וּבֵית אָבִיו שָׁרִים עֲשָׂרִים
וּשְׁנָיִם" (פס' כז-כט).

ג. החשמונאים, שהיו כולם לוויים, נלחמו מלחמת חורמה
ביוונים והחזירו מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה עד
החורבן השני (כלשון הרמב"ם בהלכות מגילה וחנוכה פ"ג,
ה"א).

שבט יששכר

וכמו שהלוויים נלחמו עם שאר עם ישראל, גם מקומם של
לומדי תורה מובהקים לא נפקד. שבט יששכר היה ידוע בלימוד
התורה (ראו רש"י על בראשית מט, יד-טו, וכן על דברים לג,
יח), ואף על פי כן לא נמנע מלהשתתף במלחמות ישראל:

א. את הפסוק "וַיֵּט שְׁכֶמוֹ לְסַבֵּל וַיְהִי לְמַסַּע עֲבָד" (בראשית מט,
טו) רש"י מפרש בשני אופנים: (1) "וַיֵּט שְׁכֶמוֹ לְסַבֵּל - עול
תורה, וַיְהִי - לכל אחיו ישראל, לַמַּסַּע עֲבָד - לפסוק להם
הוראות של תורה וסדרי עבדות, שנאמר (דה"א יב, לג) ומבני
יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם
מאתים. מאתיים ראשי סנהדראות העמיד, וכל אחיהם על
פיהם"; (2) על פי תרגום אונקלוס, שישודתו בהררי קודש:⁴
"וַיֵּט שְׁכֶמוֹ לְסַבֵּל מִלְחָמוֹת וּלְכַבוֹשׁ מַחֲזוֹת שֶׁהֵם יוֹשְׁבִים עַל
הַסָּפֵר, וַיְהִי הָאוֹיֵב כְּבוֹשׁ תַּחְתּוֹ לְמַסַּע עֲבָד". אנו רואים אם כן

⁴ ראו מגילה ג, א, וכן רש"י קידושין מט, א, ד"ה "הרי זה מחרף".

שבני יששכר גם למדו ולימדו תורה וגם נלחמו כדי לכבוש את ארצם.

ב. דבורה הנביאה משבחת את שבט יששכר על השתתפותו במלחמה נגד סיסרא: "וְיִשְׁרָיִ בְּיִשְׁשָׁכָר עִם דְּבִרָה וְיִשְׁשָׁכָר כֹּן בְּרָק בְּעֶמְקֵי שְׁלַח בְּרַגְלָיו" (שופטים ה, טו, וראו מצודת דוד שם).

ג. בני יששכר לומדי התורה נמנו אף הם עם ראשי החלוץ בצבא דוד: "וּמִבְנֵי יִשְׁשָׁכָר יוֹדְעֵי בִינָה לַעֲתִים לְדַעַת מֶה יַעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל רְאִישֵׁיהֶם מְאֵתִים וְכָל אַחֵיהֶם עַל פִּיהֶם" (דה"א יב, לג).

תלמידי חכמים

גם תלמידי חכמים אחרים שאינם משבט יששכר נשאו בעול עם כל עם ישראל:

א. כשראה משה רבנו איש מצרי מכה איש עברי מאחיו הוא קם והרג את המצרי, ומשום כך זכה למלכות.

ב. יהושע בן נון, המתמיד הגדול שעליו נאמר "נִעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֱהָל" (שמות לג, יא), נשלח להילחם בעמלק ולעמוד בראש המלחמה לכיבוש הארץ.

ג. במלחמת עמלק נאמר "וַיֵּיָדֵי מֹשֶׁה כְּבָדִים" (שמות יז, יב), ומסביר רש"י: "בשביל שנתעצל במצווה ומינה אחר תחתיו נתייקרו ידיו". אמנם משה תרם תרומה עצומה למלחמה בתפילותיו, וכשהרים ידיו כלפי מעלה גברו ישראל, אך בכל זאת יש טרוניה כלפיו כי אינו דומה מי שמסתפק בתפילה ולימוד למי שיוצא למלחמה בפועל.

ד. רבי עקיבא התנא הקדוש היה מנושאי כליו של בר כוכבא
(כפי שמפרש הרמב"ם בהלכות מלכים פי"א, ה"ו). ואף שטעה
רבי עקיבא בראותו בבר כוכבא משיח, ודאי שהוא לא טעה
בהבנת חובתו להשתתף במלחמות המגן.

בגדרי חובת לימוד תורה

מובא בגמרא במנחות (צט, ב): "אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחי: אפילו לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית – קיים 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיך', ודבר זה אסור לאומרו בפני עמי הארץ. ורבא אמר: מצוה לאומרו בפני עמי הארץ". דברי רבא קשים להבנה, שהרי לכאורה צודק רבי יוחנן – אם נאמר דבר זה בפני עמי ארצות אזי הם יחשבו שאפשר להיפטר מלימוד תורה בקריאת שמע בלבד! והרי אנו מעוניינים שהם ילמדו תורה קצת יותר מזה! אלא נראה לומר שכוונתו של רבא היא שמכוחה של הלכה זו ילמדו עמי ארצות מהו כוחם וערכם של דברי תורה. אמנם הפסוק דורש "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה", אך באמירה של פרק אחד ביום ופרק אחד בלילה אפשר לצאת ידי חובה! אין זאת אלא שיש בכוחם של דברי תורה מעטים ברכה מרובה, ומכאן יבוא לבדוק וללמוד יותר ויותר.

הגמרא במסכת נדרים (ח, א) דנה באדם שנודר ללמוד מסכת מסוימת, ומזרז עצמו על ידי כך. האם נדר כזה חל? הרי לכאורה הוא כבר מחויב בזה והנדר אינו מוסיף שום דבר! מסבירה הגמרא שהואיל ויכול היה אדם זה לפטור עצמו ממצוות לימוד תורה בקריאת שמע שחרית וערבית, ממילא נדר כזה חל. מסביר שם הר"ן (ד"ה הא קמ"ל, עי"ש) שבאמת ישנו חיוב על היהודי לדעת את כל התורה כולה, ושיהיו דברי תורה מחודדין ומשוננין בפיו, ובוודאי שלשם כך יש להשקיע זמן רב

מאוד מן החיים בלימוד תורה. כדי להגיע לרמת ידיעה כזאת צריך ללמוד וללמוד כל החיים, "ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה". מה שהגמרא אמרה שאפשר להסתפק בקריאת שמע בבוקר ובערב הכוונה היא שזאת המשמעות הפשוטה של הפסוק "בשכבך ובקומך", ונדר ושבועה אינם יכולים לחול רק על מה שמפורש בפסוק, וממילא כל מה שמעבר לזה אינו נחשב 'מפורש בקרא', ועל כן שבועה חלה עליו.

נמצאנו למדים שחיוב לימוד תורה הוא חיוב קבוע, ואדם יהודי מחויב להקדיש זמן משמעותי מחייו ללימוד תורה. גם אדם שעובד לפרנסתו ועוסק בעניינים שונים במשך היום, וגם חייל בעת שירותו צריך להקדיש ולקבוע זמן ללימוד תורה, וזהו חיוב קבוע לכל החיים, בכל רמה תורנית שבה נמצא האדם, והדברים ידועים וברורים.

ואולם, תכלית הלימוד היא לקיים את המצוות ולא להיפטר מהם, כפי שנראה להלן.

תכלית לימוד תורה – המעשה

חז"ל במסכת אבות לימדו אותנו כמה יסודות חשובים בהשקפת עולם ובגישה נכונה ובריאה אל התורה והמצוות. נצטט כאן כמה משניות הנוגעות ליחס הנכון בין לימוד תורה לבין קיום מצוות: "הוא (=ר' חנינא בן דוסא) היה אומר: כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת". עוד שם: "הוא (=רבי אלעזר בן עזריה) היה אומר: כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה? לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו... אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה? לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו..." (וראה מעין זה באבות דרבי נתן נוסחא א פרק כד משלים נוספים). כלומר, לימוד תורה בלא עשיית המעשים הנובעים ממנה אינו מחזיק מעמד ואינו בונה את האדם באופן הנכון.

נאמר בירושלמי (ברכות פ"א ה"ב, מעובד): ר' יוחנן בשם רשב"י אמר שאין מפסיקין תלמוד תורה לקריאת שמע, כי רשב"י היה עסוק כל כולו בלימוד תורה, אך ר' יוחנן עצמו סובר שמפסיקין אפילו לתפילה, כי אנו לא עסוקין כל כך בלימוד תורה. שואלת הגמרא: כיצד יכול רשב"י לומר שאין מפסיקין לימוד תורה לקריאת שמע, הרי הוא מודה שמפסיקין למצוות סוכה ולולב! והרי הוא מודה בעיקרון שהלימוד הוא על מנת

לעשות! עונה הגמרא: "טעמא דר' שמעון בן יוחי: זהו שינון
זה שינון, ואין מבטל שינון מפני שינון", כלומר: גם רשב"י
מודה שמצוות קריאת שמע היא מיוחדת, שנאמרת בפה, ואם
כן יש לה דין של שינון דברי תורה, ולזה אין צריך להפסיק.

ואכן אנו יודעים להלכה שמבטלים תלמוד תורה להוצאת
מת ולהכנסת כלה, ומבטלים תלמוד תורה לקריאת מגילה
ולבדיקת חמץ – מכאן שלימוד התורה אינו שיקול להיפטר
מקיום מצוות!

ולכאורה זוהי המחלוקת המפורסמת בין רבי עקיבא לרבי
טרפון: "וכבר היה רבי טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה
בלוד, נשאלה שאלה זו בפניהם: תלמוד גדול או מעשה גדול?
נענה רבי טרפון ואמר: מעשה גדול. נענה רבי עקיבא ואמר:
תלמוד גדול. נענו כולם ואמרו: תלמוד גדול, שהתלמוד מביא
לידי מעשה" (קידושין מ, ב). מה חשוב יותר, לתלמוד תורה או
לקיים מצוות? מחלוקת תנאים, אבל הסכימו כולם שלימוד
תורה עדיף כי הוא מביא לידי מעשה – כלומר, לימוד תורה בלי
קיום מצוות אין לו ערך! כל מטרתו של הלימוד היא להביא
לידי מעשה. להביא לכך שקיום המצוות יהיה טוב יותר, מדויק
יותר, נכון יותר. ישנן אף מצוות מסוימות שאין אנו יכולים
היום לקיים כמו שצריך, ועליהן אמרו לנו חכמים שמי שלומד
את הלכותיהן הרי הוא כאילו קיימן – "אמר רבי יצחק, מאי
דכתיב: "זאת תורת החטאת" ו"זאת תורת האשם"? כל העוסק
בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם
כאילו הקריב אשם" (מנחות קי, א).

אז מה גדול יותר, תלמוד או מעשה? "תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה". לכאורה התלמוד גדול! מסביר רש"י בדיוק להפך! אם גדולתו של התלמוד היא בכך שהוא מביא לידי מעשה משמע שהמעשה גדול. וכפי שפירשו תוספות את דבריו 'מי נתלה במי? קטן נתלה בגדול', כלומר הדבר הפחות חשוב נסמך אל הדבר החשוב – חשיבותו של התלמוד היא בכך שהוא מביא לידי מעשה, אם כן משמע שהמעשה הוא הדבר הגדול, ובלשונו של רש"י "מביא לידי מעשה – אלמא מעשה עדיף" (בבא קמא יז, א).

פירוש הביטוי הידוע "תלמוד תורה כנגד כולם" (פאה פ"א, מ"א) הוא שהלימוד מקיים ומחזיק את כל המצוות. לימוד התורה הוא המאפשר לדעת ולהבין היטב את פרטי המצוות על מנת לקיימן כראוי, תוך הבנת משמעותן והזדהות עמן. מאידך, מעשה המצוות בפועל נותן ללימוד את כל ממדיו, והופך את הלימוד מעניין ערטילאי ומופשט לדבר שהוא מעשי, חי וקיים. אשרי מי שמתוך לימודו יוצא לשרת את עמו, ובכך מקיים את תכלית הלימוד שהיא המעשה. ואוי לו למי שהופך את הלימוד למדע בלבד.

פְּסַק הַרְמַב"ם – תלמוד גדול או מעשה גדול?

הנה כתב הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פ"א ה"ג): "מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר, שנאמר: "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם", וכן אתה מוצא בכל מקום **שהתלמוד קודם למעשה**, מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה ואין המעשה מביא לידי תלמוד". לכאורה משמע מדברי הרמב"ם שתלמוד עדיף על המעשה באופן עצמי, ולא פירש כרש"י.

אך נראה שאי אפשר לומר כן, שהרי הרמב"ם הביא עניין זה במקום נוסף. בפרק ג שם (הלכות ג-ד) כתב כך: "אין לך מצוה בכל המצוות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה אלא תלמוד תורה כנגד כל המצוות כולן, **שהתלמוד מביא לידי מעשה**, לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום. היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה - אם אפשר למצוה להיעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתלמודו". אם תלמוד תורה עדיף על מעשה מדוע מפסיק מללמוד כדי לעשות מעשה מצוה אחר? והרי כלל גדול בידינו ש'העוסק במצווה פטור מן המצווה', ואדם שעוסק במצווה מסוימת אינו צריך להפסיק כדי לעשות מצווה אחרת, ומדוע בלימוד תורה אין הדבר כן? אלא ודאי אף הרמב"ם סבר שמעשה עדיף, ומפסיקין לימוד תורה כדי לעשות מעשה, ומטרתו של הלימוד היא עשיית המעשה.

אם כן כיצד נבאר את דבריו לעיל בפרק א' שמהם משמע שתלמוד קודם למעשה ולא להפך? נראה לומר שדברי הרמב"ם כאן מכוונים לדברי התוספות (קידושין שם ד"ה תלמוד גדול, בתירוץ השני). תוספות הקשו היאך יתכן שהסכימו כולם לומר "גדול תלמוד שתלמוד מביא לידי מעשה", כשבעצם משמעות הדבר היא שהמעשה גדול, וכפי שביאר רש"י הנ"ל! הסביר התוספות שיש לאדם זמנים שונים בחייו. בצעירותו (או בתחילת זמן לימודו), הוא צריך ללמוד תורה בכל הכוח והמסירות, ולהשתדל שלא לעסוק כמעט בדברים אחרים כדי שלא יהיה עם הארץ. רק לאחר שגדל בתורה ויודע הלכות יפנה עצמו לעשות יותר מעשים כי הם העיקר. בפרק א' הרמב"ם עוסק במי שלא למד תורה כלל והוא צריך ללמד את עצמו, ולכן הוא צריך להתמקד יותר בלימוד ופחות במעשים. בפרק ג' עוסק הרמב"ם בסדרי העדיפויות האמתיים בין תלמוד ובין מעשה, ולדעתו מעשה עדיף ומפסיקין לימוד תורה כדי לקיים מצוות.

שירות צבאי – יכול להיעשות על ידי אחרים?

ראינו ברמב"ם שאין מפסיקים לימוד תורה למצווה אם היא יכולה להיעשות על ידי אחרים. יכול הטוען לטעון שגם המצווה של שירות צבאי והגנה על עם ישראל אפשר לעשותה על ידי אחרים, ואין להפסיק את לימוד התורה של בני הישיבות!

טענה זו לא תעלה על הדעת, ויש לכך כמה וכמה סיבות.

תחילה יש להעמיק בהלכה זו ולראות בה עצמה את הגדרים המיוחדים של מצוות לימוד תורה. הרמב"ם שם אומר: "אם אפשר למצווה להיעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם **לא יעשה המצווה ויחזור לתלמודו**" – היכן מצאנו מצווה שכזו? הרי כלל נקוט בידינו שהעוסק במצווה פטור מן המצווה, ובכל המצוות כשעוסק בהן פטור מלעשות מצוות אחרות. הנה ידוע עניין 'פרוטה דרב יוסף', סברה ההופכת שומר אבדה לשומר שכר, שהרי בזמן שעוסק במצוות השבת אבדה פטור מנתינת צדקה. וכן הוא במצוות נוספות, ובזה לא דנים כלל לבדוק האם אותה מצווה אחרת יכולה להיעשות על ידי אחרים או לא! אך במצוות לימוד תורה אין הדבר כן, ואפילו הוא באמצע תלמודו צריך להפסיק כדי לתת כסף לעני וכדומה. ומדוע שונה מצוות לימוד תורה בזה? אלא ודאי העניין הוא כמו שכתבנו למעלה: כל עניין לימוד תורה הוא לתכלית קיום המצוות, ולכן מצוות לימוד תורה גדריה שונים משאר מצוות. בהלכה זו אין הרמב"ם עוסק בשאלה הכללית של היחס בין לימוד תורה לבין מלאכה, או בין לימוד תורה ליציאה

למלחמה, אלא קובע את ההלכה המעשית במקרה מסוים: מה עושה אדם היושב ולומד תורה ובאה לו מצווה אחרת? האם מפסיק מתלמודו או אינו מפסיק. ממילא אי אפשר כלל להוכיח מהלכה זו את היחס הכללי בין לימוד תורה לבין שירות צבאי, וכיצד אדם צריך לחלק את שנות חייו כדי לקיים מצוות אלה.

נוסף על כך, מבחינה מציאותית ייתכן שניקלע חס וחלילה למצב שבו מדינת ישראל תותקף מכל החזיתות בעת ובעונה אחת, ונצטרך לגייס למלחמה את כל הגברים כולם, את כל הלוחמים המיומנים, ומי שמעולם לא למד לאחוז בנשק ולהילחם לא תהיה בו כל תועלת במלחמה זו. ממילא אי אפשר לומר שאחרים יעשו זאת כי לעיתים במלחמה צריכים את כולם כולל כולם, ולכן כל אחד צריך להכשיר את עצמו לכך.

ועוד, "אפשר למצווה להיעשות על ידי אחרים" היינו דווקא במקרה שבו האחרים מסכימים לכך. נניח שבשביל מצוות כיבוד אב ואם שלי יש צורך להיות אתם 24 שעות ביממה, ואנחנו 7 אחים במשפחה, וכל אחד מקבל על עצמו להיות עם ההורים יום אחד בשבוע. האם אני יכול לומר: הואיל ואני לומד תורה אני פטור מן המצווה, ושאר האחים שלי יקיימו את המצווה בלעדיי, כך שכל אחד מהם ייתן יותר זמן בשבוע? רק אם הם יסכימו לכך! כך הוא גם בעניין המצווה לשרת בצבא ולהגן על עם ישראל – נראה כי במצב החברתי במדינה רוב הציבור אינו מוכן לשרת בצבא זמן רב יותר כדי שבני הישיבות ילמדו תורה ולא ישרתו כלל. אפשר להסתמך על "תיעשה על ידי אחרים" רק אם הדבר נעשה בהסכמתם המלאה, וכמו הסכם יששכר וזבולון וכדומה, וזוהי סברה פשוטה וברורה.

אך באמת השיקול העיקרי בשאלה זו הוא השיקול של הסכנה שבדבר. **מלחמה היא מצווה מסוכנת** הכרוכה בסכנת נפשות. כל היוצא להילחם יודע כי יש סיכוי שייפגע או ייפצע או ימות, חלילה. במצווה כזאת לא אומרים: אתה תמות במקומי ואני אלמד תורה. זו טענה עצובה וכואבת, ויש בזה לענ"ד חילול השם גדול. על כך זועק משה רבנו כלפי בני גד ובני ראובן: "הֲאֵחֵיכֶם יָבֹאוּ לְמִלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה?" (במדבר לב, ו).

סיכום

מצוות תלמוד תורה היא מצווה גדולה ויקרה מאוד, ויש לאדם להשקיע בה את מיטב כוחותיו ומרצו ולהמשיך ללמוד ולהתקדם כפי יכולתו במשך כל חייו.

תכליתה של מצוות תלמוד תורה היא לקיים מצוות בצורה טובה יותר ומשמעותית יותר. לימוד תורה שאינו מביא לידי מעשה אין בו ערך, וחז"ל הפליגו בעניין זה עד מאוד.

מצווה גדולה לשרת בצבא על מנת ללמוד להילחם ולהגן על עם ישראל. מצווה זו אינה יכולה להיעשות על ידי אחרים ואי אפשר להיפטר ממנה, ועל כן כל יהודי, בין אם הוא לומד תורה ובין אם לא, חייב לשרת בצבא במסגרת המתאימה לו ולצרכיו הרוחניים.